

**O'ZBEK HIKOYACHILIGIDA MUROJAAT BIRLIKLARI VA
NUTQIY ODOB MASALASI**

**ПРОБЛЕМА ЕДИНИЦ ОБРАЩЕНИЯ И РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА В
УЗБЕКСКОЙ РАССКАЗНОЙ ПРОЗЕ**

**THE PROBLEM OF ADDRESS UNITS AND SPEECH ETIQUETTE IN
UZBEK SHORT STORY WRITING**

Abdullayeva Muslimaxon Ubaydulla qizi

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

E-mail: abdullayevamuslima34@gmail.com

Telefon: +998933653217

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek hikoyachiligida murojaat birliklari va nutqiy odob masalasi lingvopragmatik hamda milliy-madaniy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi o'zbek hikoyalarida qo'llanadigan ota, ona, aka, opa, uka, qizim, bolam, bobo, buvi, domla, ustoz, amin, ellikboshi, siz, sen kabi murojaat birliklarining kommunikativ vazifasini aniqlash va ularning badiiy matnda obraz yaratish, ijtimoiy masofani belgilash, hurmat-ehtiromni ifodalash, konfliktni kuchaytirish hamda milliy nutqiy odobni namoyon etishdagi o'rnini ko'rsatishdan iborat. Maqolada tavsifiy, kontekstual, lingvopragmatik va lingvomadaniy tahlil metodlaridan foydalanildi. Misollar Abdulla Qahhor, G'afur G'ulom, Said Ahmad, O'tkir Hoshimov va Shukur Xolmirzayev hikoyachiligi asosida umumlashtirildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'zbek hikoyalarida murojaat birliklari oddiy nomlash vositasi emas, balki qahramonlar ruhiyati, tarbiyasi, ijtimoiy mavqei va milliy mentalitetni ochuvchi muhim pragmatik birlik sifatida xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: murojaat birliklari, nutqiy odob, o'zbek hikoyachiligi, lingvopragmatika, hurmat kategoriyasi, kommunikativ vazifa, badiiy matn, milliy mentalitet, ijtimoiy masofa, pragmatik tahlil.

Аннотация: В статье рассматривается проблема единиц обращения и речевого этикета в узбекской рассказной прозе с лингвопрагматической и национально-культурной точек зрения. Цель исследования состоит в выявлении коммуникативных функций таких форм обращения, как ota, ona, aka, opa, uka, qizim, bolam, bobo, buvi, domla, ustoz, amin, ellikboshi, siz, sen, а также в определении их роли в создании художественного образа, выражении уважения, социальной дистанции, семейной близости и речевого этикета. В работе использованы описательный, контекстуальный, лингвопрагматический и лингвокультурологический методы анализа. Материал исследования обобщен на

основе рассказов Абдуллы Каххара, Гафура Гуляма, Саида Ахмада, Уткира Хашимова и Шукура Холмирзаева. Результаты показывают, что единицы обращения в узбекском рассказе являются не только средствами номинации, но и важными прагматическими показателями характера персонажа, национального менталитета и культуры общения.

Ключевые слова: единицы обращения, речевой этикет, узбекский рассказ, лингвопрагматика, категория уважения, коммуникативная функция, художественный текст, национальный менталитет, социальная дистанция.

Abstract: This article examines address units and speech etiquette in Uzbek short story writing from linguopragmatic and national-cultural perspectives. The study aims to identify the communicative functions of address forms such as ota, ona, aka, opa, uka, qizim, bolam, bobo, buvi, domla, ustoz, amin, ellikboshi, siz and sen, and to reveal their role in character construction, the expression of respect, social distance, family intimacy, conflict and national speech etiquette. The research employs descriptive, contextual, linguopragmatic and linguocultural methods. The examples are generalized from the short stories and story-like prose of Abdulla Qahhor, Gafur Gulom, Said Ahmad, Otkir Hoshimov and Shukur Kholmirezayev. The findings demonstrate that address units in Uzbek short fiction are not merely lexical means of nomination; they function as significant pragmatic markers that reveal the speaker's attitude, social position, moral upbringing and the national mentality reflected in literary dialogue.

Keywords: address units, speech etiquette, Uzbek short story, linguopragmatics, category of respect, communicative function, literary text, national mentality, social distance, pragmatic analysis.

KIRISH

O'zbek badiiy nasrida, xususan, hikoyachilikda qahramonlar nutqi asarning asosiy badiiy-estetik yukini ko'taruvchi vositalardan biridir. Hikoya janri hajman ixcham bo'lsa-da, unda obraz, xarakter, ruhiy holat, muhit va ijtimoiy munosabatlar qisqa dialoglar, aniq detallar hamda ma'nodor nutqiy birliklar orqali ochiladi. Shunday birliklardan biri murojaat birliklaridir. Murojaat birliklari qahramonning kimga, qanday munosabatda, qanday maqsad bilan va qanday ruhiy holatda so'zlayotganini ko'rsatadi.

Murojaat birliklari tilshunoslikda faqat chaqirish yoki nomlash vositasi sifatida emas, balki pragmatik ma'no hosil qiluvchi birlik sifatida baholanadi. Chunki biror kishiga "aka", "opa", "bolam", "qizim", "domla", "ustoz", "bobo", "onaxon" deb murojaat qilishda oddiy leksik ma'no bilan birga hurmat, yaqinlik, mehr, ijtimoiy masofa, yosh farqi, kasbiy mavqe va milliy odob ham ifodalanadi. Shu sababli

murojaat birliklarining badiiy matndagi vazifasini o'rganish o'zbek hikoyachiligidagi nutqiy odob masalasini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

O'zbek xalqining muloqot madaniyatida kattaga hurmat, kichikka izzat, ayolga ehtirom, ota-onaga mehr, ustozga hurmat, mehmon va begona kishiga muloyim munosabat kabi qadriyatlar muhim o'rin tutadi. Bu qadriyatlar kundalik nutqda ham, badiiy asar dialoglarida ham murojaat shakllari orqali namoyon bo'ladi. Masalan, "Qobil bobo" shaklida "bobo" komponenti yosh va hurmat ma'nosini bildirsa, "o'g'rigina bolam" shaklida "bolam" va kichraytirish-erkalash ohangi rahm-shafqat, achinish va insoniy yaqinlikni kuchaytiradi.

O'zbek hikoyachiligida murojaat birliklari ko'pincha personajning ijtimoiy mavqeini ko'rsatadi. Abdulla Qahhorning "O'g'ri" hikoyasida Qobil bobo, amin, ellikboshi, pristav kabi birliklar oddiy xalq vakili bilan mansabdor shaxslar o'rtasidagi noteng munosabatni ko'rsatishga xizmat qiladi. G'afur G'ulomning "Mening o'g'rigina bolam" hikoyasida esa "o'g'rigina bolam" kabi murojaat shakli jinoyatga majbur bo'lgan insonni faqat ayblash emas, balki unga achinish, uni ijtimoiy muhit mahsuli sifatida ko'rish g'oyasini kuchaytiradi.

Maqolaning dolzarbligi shundaki, bugungi lingvopragmatika va lingvomadaniyatshunoslikda badiiy matnni xalqning nutqiy odobi va kommunikativ qadriyatlari bilan bog'liq holda o'rganish muhim ilmiy yo'nalishlardan biriga aylanmoqda. O'zbek hikoyalaridagi murojaat birliklari esa milliy madaniyat, ijtimoiy munosabat va qahramon psixologiyasini tahlil qilishda boy material beradi.

Tadqiqotning maqsadi o'zbek hikoyachiligida murojaat birliklari va nutqiy odob masalasini lingvopragmatik asosda tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun o'zbek hikoyalarida uchraydigan murojaat shakllari guruhlanadi, ularning kommunikativ vazifasi aniqlanadi, aniq badiiy misollar asosida murojaat birliklarining hurmat, yaqinlik, konflikt, ijtimoiy masofa va milliy mentalitetni ifodalashdagi o'rni ochib beriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Murojaat birliklari masalasi pragmatika, nutq madaniyati, sotsiolingvistika va badiiy matn lingvistikasi bilan bevosita bog'liqdir. Pragmatika til birliklarining real muloqotdagi vazifasini, so'zlovchi maqsadini, tinglovchiga ta'sirini va kontekst bilan bog'liq ma'nolarini o'rganadi. Murojaat birliklari ham aynan kontekstda to'liq ma'no kasb etadi. Masalan, "uka" so'zi bir holatda qarindoshlikni, ikkinchi holatda samimiy yaqinlikni, uchinchi holatda esa so'zlovchining o'zini yuqoriroq mavqeda tutishini bildirishi mumkin.

O'zbek tilshunosligida nutq madaniyati va pragmalingvistika yo'nalishida olib borilgan tadqiqotlarda til birliklarining muloqotdagi vazifasi, hurmat kategoriyasi, nutqiy odob, badiiy matnning lingvopoetik xususiyatlari keng yoritilgan. Xususan, o'zbek muloqotida "siz" va "sen" shakllari, qarindoshlik atamalarining murojaat

vazifasida kelishi, lavozim va kasb nomlari orqali ehtirom ifodalash kabi holatlar milliy nutq madaniyatining muhim belgilaridan sanaladi.

Badiiy hikoyada murojaat birliklari ikki tomonlama vazifa bajaradi. Bir tomondan, ular qahramonlar nutqini tabiiylashtiradi. Ikkinchi tomondan, muallifning obraz yaratish mahoratini namoyon qiladi. Hikoyada dialoglar ko'p hollarda qisqa bo'ladi; shu sababli bitta murojaat shakli ham personajning tarbiyasi, kayfiyati, ijtimoiy mavqei yoki boshqa qahramonga munosabatini ochib berishi mumkin.

Tadqiqot materiali sifatida Abdulla Qahhorning "O'g'ri", "Bemor", G'afur G'ulomning "Mening o'g'rigina bolam", Said Ahmad, O'tkir Hoshimov va Shukur Xolmirzayev hikoyachiligidagi murojaat shakllari asos qilib olindi. Tahlilda asarlardagi aniq birliklar, ularning dialogdagi vazifasi va milliy-madaniy ma'nosi umumlashtirildi. Maqolada keng ko'lamli matn ko'chirmalari berilmadi; badiiy asarlarning mualliflik huquqini hurmat qilgan holda qisqa murojaat birliklari va ularning tahliliy izohi keltirildi.

Tadqiqotda tavsifiy metod yordamida murojaat birliklarining asosiy guruhlari belgilandi. Kontekstual tahlil orqali murojaat birliklarining nutq vaziyatiga bog'liq ma'nolari o'rganildi. Lingvopragmatik metod asosida murojaat birliklarining kommunikativ maqsad, ta'sirchanlik, hurmat va ijtimoiy masofa bilan bog'liq funksiyalari aniqlashtirildi. Lingvomadaniy tahlil esa murojaat birliklarida aks etgan milliy qadriyatlar, odob me'yorlari va xalq mentalitetini izohlash imkonini berdi.

Tadqiqot obyekti o'zbek hikoyachiligida qo'llanadigan murojaat birliklaridir. Tadqiqot predmeti esa ushbu birliklarning pragmatik, kommunikativ va milliy-madaniy vazifalaridir.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlil natijalari o'zbek hikoyachiligida murojaat birliklarining bir necha asosiy guruhda namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Bular qarindoshlik asosidagi murojaatlar, yosh va hurmatni bildiruvchi murojaatlar, kasb va lavozimga oid murojaatlar, ijtimoiy mavqeni ifodalovchi birliklar, emotsional murojaatlar hamda "siz" va "sen" olmoshlari orqali shakllanuvchi murojaatlardir. Har bir guruh badiiy matnda alohida pragmatik vazifa bajaradi.

Qarindoshlik asosidagi murojaatlar o'zbek hikoyachiligida eng faol qo'llanadigan birliklar sirasiga kiradi. "Ota", "ona", "aka", "opa", "uka", "singil", "qizim", "o'g'lim", "bolam" kabi birliklar oilaviy munosabat, mehr, samimiyat, tarbiya va mas'uliyat ma'nolarini beradi. Bunday murojaatlar badiiy matnda qahramonlar o'rtasidagi ruhiy yaqinlikni ko'rsatadi. Masalan, "bolam" murojaati ko'pincha mehr bilan birga nasihat, achinish yoki himoya ma'nosini ham anglatadi.

G'afur G'ulomning "Mening o'g'rigina bolam" hikoyasidagi sarlavhaning o'zi ham muhim lingvopragmatik hodisadir. "O'g'ri" so'zi salbiy baho bildiradi, "-gina" qo'shimchasi va "bolam" murojaati esa bu salbiy bahoni yumshatadi. Natijada

sarlavhada ayblash va achinish, ijtimoiy tanqid va insoniy mehr birlashadi. Bu holat o'zbek hikoyachiligida murojaat birliklari qahramonga nisbatan muallif yoki personaj munosabatini nozik ifodalashini ko'rsatadi.

Abdulla Qahhorning "O'g'ri" hikoyasida "Qobil bobo" birligi alohida ahamiyatga ega. "Bobo" komponenti qahramonning yoshi, sodda xalq vakili ekani va unga nisbatan tabiiy hurmatni bildiradi. Ammo hikoyadagi amin, ellikboshi, pristav kabi birliklar ijtimoiy-huquqiy masofa, mansab va oddiy odamning rasmiy tizim oldidagi ojizligini ko'rsatadi. Shu jihatdan murojaat va nomlash birliklari hikoyadagi ijtimoiy tanqidni kuchaytiradi¹.

O'zbek hikoyalarda kasb, lavozim va diniy-ijtimoiy mavqe bildiruvchi murojaatlar ham ko'p uchraydi. "Domla", "ustoz", "tabib", "baxshi", "rais", "oqsoqol", "amin", "ellikboshi" kabi birliklar personajning jamiyatdagi o'rnini ko'rsatadi. Bunday birliklar nutqiy odob bilan birga hokimiyat, bilim, tajriba yoki rasmiy mavqe ma'nolarini ham ifodalaydi. Masalan, "domla" murojaati ba'zan ilm egasiga hurmatni bildirsa, ayrim kontekstlarda diniy yoki ijtimoiy mavqeni ham anglatadi².

"Siz" va "sen" shakllari o'zbek hikoyachiligida eng nozik pragmatik vositalardan biridir. "Siz" hurmat, rasmiylik va masofani bildiradi. "Sen" esa yaqinlik, tenglik, erkinlik, ba'zan esa qo'pollik yoki kamsitish ma'nosini beradi. Hikoyada qahramonning bir personajga "siz", boshqasiga "sen" deb murojaat qilishi orqali uning munosabat darajasi, tarbiyasi va ijtimoiy qarashi ochiladi. Ayrim vaziyatlarda "sen" shaklining keskin qo'llanishi konfliktini kuchaytiradi.

Nutqiy odob bilan bog'liq murojaat birliklari hikoyalarda ko'pincha axloqiy mezon vazifasini bajaradi. O'zbek madaniyatida yoshi kattaga ismi bilan murojaat qilish odatda noo'rin hisoblanadi. Shu bois "aka", "opa", "amaki", "xola", "bobo", ³"buvi", "otaxon", "onaxon" kabi birliklar nafaqat yoshni, balki suhbatdoshga ehtiromni ham bildiradi. Hikoyada bunday birliklardan foydalanish qahramonning odobli, tarbiyasi yoki aksincha, qo'pol va andishasiz ekanini ko'rsatadi.

O'zbek hikoyachiligida emotsional murojaatlar ham muhim o'rin tutadi. "Jonim", "azizim", "bolaginam", "qizim", "o'g'lim", "aylanay" kabi birliklar mehr, achinish, quvonch, iztirob yoki iltijoni bildiradi. Bunday murojaatlar personajning ichki ruhiy holatini ochadi. Ular ayniqsa ona-bola, kampir-yoshlar, ustoz-shogird yoki do'stlar muloqotida ta'sirchanlikni oshiradi.

Said Ahmad va O'tkir Hoshimov nasriy matnlarida oilaviy, do'stona va maishiy muloqotga xos murojaatlar personajlar hayotiyligini ta'minlaydi. "Oyi", "onajon", "aka", "uka", "qizim", "bolam" kabi birliklar orqali oilaning ichki muhiti, farzandning

¹ Qahhor A. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1987. – B. 118–126.

² Qahhor A. O'g'ri. Hikoyalar to'plami. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2019. – B. 7–15.

³ Said Ahmad. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Sharq, 2000. – B. 156–165.

ota-onaga munosabati, kattalarning kichiklarga mehr va mas'uliyati ifodalanadi. Bunday murojaatlar o'zbekona muomala madaniyatining badiiy ifodasidir⁴.

Shukur Xolmirzayev hikoyalarida esa xalqona nutq, qishloq muhitiga xos so'zlashuv uslubi va oddiy odamlar o'rtasidagi samimiy muloqot ko'p uchraydi. "Aka", "uka", "opa", "og'ayni", "jo'ra" kabi birliklar muloqotdagi tenglik, yaqinlik va xalqona tabiiylikni beradi. Shu orqali yozuvchi personajlarning ijtimoiy muhitini, dunyoqarashini va xarakterini dialog vositasida ochadi⁵.

Murojaat birliklarining pragmatik vazifasi ularning kontekstga bog'liq holda turli ma'no kasb etishida aniq ko'rinadi. Masalan, "aka" birligi bir joyda hurmatni bildirsa, boshqa vaziyatda kinoya yoki norozilik ohangini olishi mumkin. "Bola" bir holatda mehrni, boshqa holatda achinishni, yana bir kontekstda tarbiyaviy ustunlikni anglatadi. "Domla" murojaati esa ilmiy hurmat, diniy mavqe yoki rasmiy masofa ma'nosida kelishi mumkin.

Hikoya janrida murojaat birliklari ko'pincha badiiy konfliktning kuchayishiga ham xizmat qiladi. Qahramonlar o'rtasidagi munosabat sovuqlashganda murojaat shakli ham o'zgaradi. Samimiy "aka" yoki "opa" o'rnini rasmiy "siz" egallashi, yoki aksincha, hurmatli "siz" o'rnida keskin "sen" qo'llanishi konfliktni yanada ochiq ko'rsatadi. Bu holat murojaat birliklarining faqat leksik emas, balki dramatik vazifa ham bajarishini tasdiqlaydi.

O'zbek hikoyachiligida murojaat birliklari milliy mentalitetni ifodalash vositasidir. O'zbek xalqida muloqot faqat axborot almashish emas, balki insonning tarbiyasi, odobi, hurmati va ma'naviy qiyofasini ko'rsatuvchi jarayon hisoblanadi. Shuning uchun badiiy hikoyalardagi murojaat shakllari xalqning "kattani hurmat qilish", "kichikka mehr ko'rsatish", "gapni muloyim boshlash", "suhbatdoshning ko'ngliga tegmaslik" kabi qadriyatlarini aks ettiradi.

1-jadval. O'zbek hikoyachiligida murojaat birliklarining aniq namunalari va pragmatik vazifalari

Asar yoki badiiy muhit	Murojaat/nomlash birligi	Pragmatik vazifasi	Nutqiy odob bilan bog'liqligi
G'afur G'ulom, "Mening o'g'rigina bolam"	o'g'rigina bolam	salbiy bahoni yumshatish, achinish va insoniy yaqinlikni bildirish	rahm-shafqat, mehr, insonni faqat ayblamaslik
Abdulla Qahhor, "O'g'ri"	Qobil bobo	yosh, tajriba va oddiy xalq vakiliga	keksaga hurmat, xalqona odob

⁴ Hoshimov O'. Dunyoning ishlari. – Toshkent: Sharq, 2012. – B. 24–36.

⁵ Xolmirzayev Sh. Saylanma. Hikoyalar. – Toshkent: Sharq, 2003. – B. 78–89.

		xos hurmatni ko'rsatish	
Abdulla Qahhor, "O'g'ri"	amin, ellikboshi, pristav	mansab, rasmiylik va ijtimoiy masofani ifodalash	oddiy xalq va hokimiyat munosabati
O'zbek maishiy hikoyalari	aka, opa, uka, singlim	yaqinlik, yosh farqi, samimiy suhbatni boshlash	kattaga hurmat, kichikka izzat
Oilaviy mavzudagi hikoyalar	oyi, onajon, bolam, qizim, o'g'lim	mehr, g'amxo'rlik, nasihat va himoya ma'nosini berish	oilaparvarlik va tarbiya madaniyati
Qishloq hayoti tasvirlangan hikoyalar	oqsoqol, bobo, amaki, xola	tajriba, ijtimoiy mavqe va hurmatni ifodalash	jamoaviy odob, yoshi ulug'larga ehtirom
Ta'lim va ma'rifat muhitiga oid epizodlar	ustoz, domla, muallim	bilim va tajribani tan olish, rasmiy-ehtiromli munosabat	ilm egasiga hurmat
Konfliktli dialoglar	sen, ey, hoy	keskinlik, norozilik yoki ustunlikni ko'rsatish	nutqiy odob buzilishi yoki ziddiyat belgisi

Jadvaldan ko'rinadiki, murojaat birliklari o'zbek hikoyachiligida turli qatlamlarda ishlaydi. Ular ayrim holatda obrazga mehr bilan qarashni bildirsa, boshqa holatda ijtimoiy tengsizlik, mansabdorlik, rasmiy sovuqlik yoki konfliktni ifodalaydi. Ayniqsa, "o'g'rigina bolam" va "Qobil bobo" kabi birliklar o'zbek badiiy tafakkurida murojaatning semantik va pragmatik yukini aniq ko'rsatadi.

Murojaat birliklarining yana bir muhim jihati shundaki, ular hikoyada muallif bahosini ham bevosita yoki bilvosita ifodalashi mumkin. Muallif personajni qanday nomlashi, qaysi murojaat shaklini tanlashi o'quvchining qahramonga munosabatini shakllantiradi. "Bobo", "ona", "bolam" kabi birliklar o'quvchida iliqlik va ishonch uyg'otsa, lavozim yoki rasmiy nomlar ba'zan sovuqlik, masofa yoki tanqidiy munosabatni kuchaytiradi.

Nutqiy odobning badiiy ifodasi ko'pincha dialogning boshlanishida namoyon bo'ladi. O'zbek muloqotida gapni bevosita buyruq bilan boshlash qo'pol eshitilishi mumkin. Shu sababli hikoyalarda "aka", "opa", "amaki", "xola", "domla" kabi murojaatlar

suhbatni yumshatadi. Bunday birliklar muloqotni ijobiy yo'naltirish, suhbatdoshning ko'ngliga tegmaslik va ijtimoiy muvozanatni saqlashga xizmat qiladi.

Murojaat birliklari qahramon xarakterini ochishda ham muhimdir. Muloyim murojaat qiladigan personaj odatda tarbiyali, andishali yoki samimiy sifatida qabul qilinadi. Dag'al yoki mensimaydigan murojaat shakllari esa qahramonning qo'polliqi, manmanligi yoki ichki g'azabini ko'rsatadi. Hikoyada bunday lisoniy detallar qisqa bo'lsa-da, obrazning psixologik portretini yaratishda kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi. O'zbek hikoyachiligida nutqiy odobning buzilishi ham muhim badiiy vosita hisoblanadi. Ayrim personajlarning "sen" shaklini noo'rin ishlatishi, suhbatdoshni lavozim, yosh yoki jinsiga mos ehtirom bilan atamasligi, dag'al undovlardan foydalanishi konfliktning axloqiy mohiyatini ochadi. Demak, murojaat birliklari nafaqat odobni, balki odobsizlikni ham ko'rsatadi. Bu esa badiiy matnda pragmatik qarama-qarshilik hosil qiladi⁶.

2-jadval. Murojaat birliklarining nutqiy odobni shakllantirishdagi asosiy funksiyalari

Funksiya	Murojaat birliklari	Badiiy-pragmatik natija
Hurmat funksiyasi	siz, aka, opa, bobo, buvi, ustoz, domla	qahramonlar o'rtasidagi ehtirom va ijtimoiy masofani ko'rsatadi
Mehr funksiyasi	bolam, qizim, o'g'lim, jonim, onajon	oilaviy yaqinlik, achinish va g'amxo'rlikni kuchaytiradi
Rasmiylik funksiyasi	janob, rais, amin, ellikboshi, muallim	muloqotdagi lavozim, mavqe va tartibni bildiradi
Konflikt funksiyasi	sen, ey, hoy, dag'al murojaatlar	ziddiyat, norozilik va qo'pollikni ochadi
Xalqona samimiyat funksiyasi	aka, uka, og'ayni, jo'ra, amaki	oddiy xalq nutqining tabiiyligini yaratadi
Milliy odob funksiyasi	otaxon, onaxon, xola, amaki	kattalarga hurmat va o'zbekona muloqot me'yorlarini namoyon qiladi

⁶ Hakimov M. O'zbek pragmalingsistikasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2013. – B. 24–33.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zbek hikoyachiligidagi murojaat birliklari nutqiy odobni faqat tashqi muomala qoidasi sifatida emas, balki milliy dunyoqarashning badiiy ifodasi sifatida namoyon etadi. Hikoya dialoglarida murojaat shakllari qahramonlarning ijtimoiy joylashuvini, ruhiy holatini va axloqiy qiyofasini aniqlashda muhim vositadir.

Murojaat birliklarining o'zbek hikoyachiligidagi ahamiyati shundaki, ular matnning milliy koloritini kuchaytiradi. "Aka", "opa", "bolam", "bobo", "onaxon", "domla" kabi birliklar o'zbekona muhitni yaratadi. Bu birliklarni boshqa tilda aynan berish qiyin, chunki ular faqat lug'aviy ma'no emas, balki ijtimoiy munosabat, odob, mehr va andisha kabi madaniy ma'nolarni ham o'zida jamlaydi⁷.

Shuningdek, murojaat birliklari tarjima jarayonida ham alohida e'tibor talab qiladi. Masalan, "bolam" so'zini ingliz tiliga faqat my child tarzida berish har doim ham yetarli emas, chunki o'zbekcha "bolam"da yosh, mehr, achinish, nasihat va tarbiyaviy ustunlik birgalikda kelishi mumkin. Demak, o'zbek hikoyachiligidagi murojaat birliklari tarjimashunoslik uchun ham muhim tadqiqot obyektidir.

XULOSA

O'zbek hikoyachiligida murojaat birliklari va nutqiy odob masalasi badiiy matnning lingvopragmatik tahlilida muhim o'rin egallaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, murojaat birliklari hikoyalarda oddiy chaqirish yoki nomlash vositasi emas, balki qahramonlar o'rtasidagi munosabat, hurmat, yaqinlik, ijtimoiy masofa, konflikt va milliy madaniyatni ifodalovchi muhim birlikdir.

Abdulla Qahhor, G'afur G'ulom, Said Ahmad, O'tkir Hoshimov va Shukur Xolmirzayev hikoyachiligidagi murojaat shakllari o'zbek xalqining nutqiy odobi, axloqiy qarashlari va ijtimoiy munosabatlarini yoritishda muhim ahamiyatga ega. "Qobil bobo", "o'g'rigina bolam", "aka", "opa", "bolam", "ustoz", "domla", "amin", "ellikboshi", "siz", "sen" kabi birliklar badiiy matnda turli pragmatik vazifalar bajaradi.

Murojaat birliklari orqali o'zbek hikoyalarida kattaga hurmat, kichikka izzat, oilaviy mehr, ijtimoiy mavqe, rasmiylik, samimiyat va konflikt kabi ma'nolar yuzaga chiqadi. Ularning kontekstga bog'liq holda turli ma'no kasb etishi badiiy matnning ta'sirchanligini oshiradi. Ayniqsa, bir murojaat shaklining mehr, achinish, kinoya yoki norozilik ma'nolarini berishi o'zbek tilining pragmatik boyligini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek hikoyachiligida murojaat birliklarini o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki adabiyotshunoslik, lingvomadaniyatshunoslik, tarjimashunoslik va nutq madaniyati uchun ham muhimdir. Kelgusida ushbu mavzuni alohida yozuvchilar ijodi, hikoyalar korpusi, gender omili yoki tarjima masalalari asosida yanada chuqurroq tadqiq etish maqsadga muvofiqdir.

⁷ Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – B. 38–47.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qahhor A. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1987. – 432 b.
2. Qahhor A. Oʻgʻri. Hikoyalar toʻplami. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2019. – 160 b.
3. Gʻulom Gʻ. Mening oʻgʻrigina bolam. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 1983. – 384 b.
4. Said Ahmad. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Sharq, 2000. – 448 b.
5. Hoshimov Oʻ. Dunyoning ishlari. – Toshkent: Sharq, 2012. – 272 b.
6. Xolmirzayev Sh. Saylanma. Hikoyalar. – Toshkent: Sharq, 2003. – 416 b.
7. Hakimov M. Oʻzbek pragmalingsistikasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2013. – 176 b.
8. Safarov Sh. Pragmalingsvistika. – Toshkent: Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – 286 b.
9. Mahmudov N. Til va madaniyat. – Toshkent: Oʻzbekiston, 1992. – 96 b.
10. Qoʻngʻurov R., Begmatov E., Tojiyev Y. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. – Toshkent: Oʻqituvchi, 1992. – 160 b.
11. Yoʻldoshev B. Badiiy matn lingvopoetikasi. – Samarqand: SamDU nashri, 2008. – 144 b.
12. Rasulov R. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010. – 248 b.
13. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G., Qurbonova M., Yunusova Z., Abuzalova M. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2009. – 416 b.
14. Austin J. L. How to Do Things with Words. – Oxford: Oxford University Press, 1962. – 168 p.
15. Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 203 p.
16. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
17. Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. – 250 p.
18. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. – Oxford: Blackwell, 2008. – 529 p.